

JALE PARLA • Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik

JALE PARLA 1945'te İstanbul'da doğdu. 1964'te Arnavutköy Amerikan Koleji'ni, 1968'de Robert Kolej'in Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nü bitirdi. 1978'de Harvard Üniversitesi'nden anadali İngiliz Edebiyatı, yandalları Fransız ve Alman Edebiyatları olmak üzere Karşılaştırmalı Edebiyat doktorası aldı. 1976-2000 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Halen Bilgi Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmakta olan Parla'nın *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik* (1985), *Babalar ve Oğullar - Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* (1990), *Kadınlar Dile Düşünce* (Sibel İrzık ile beraber, 2004), *Balkan Literatures in the Era of Nationalism* (Murat Belge ile beraber, 2008), *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım* (2011), *Don Kişot - Yorum, Bağlam, Kuram* (2017) adlı kitapları yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 41 • Edebiyat Eleştirisi 24

ISBN-13: 978-975-05-0041-1

© 1985 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-7. Baskı 1985-2018, İstanbul

8. Baskı 2022, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JALE PARLA

Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
Şarkiyatçılık ve Doğu Miti	17
İKİNCİ BÖLÜM	
İngiliz ve Fransız Edebiyatında Türk Mitinin Kökenleri	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Byron'ın Yarattığı Türk Miti	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Victor Hugo'da Türk Mitinin Parodisi	55
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Lamartine ve Türk Mitinin Politizasyonu	65
ALTINCI BÖLÜM	
1835-1850 Arasında Doğu Yolculuğunun Düş Kırıklıkları	85
YEDİNCİ BÖLÜM	
Kırım Savaşı ve Türk Mitinin Yıkılışı	101
Kaynakça	115

İkinci Baskıya Önsöz

On yedi yıl sonra ikinci baskısı yapılan bu kitap, sömürgeciliğe karşı politik tepkilerin akademik dünyada da yankılandığı yetmişli yıllarda doktora tezi olarak yazılmıştı. Şimdi postkolonyal kuramın tüm açılımlarını tamamladığı yirmi birinci yüzyılda monografik bir çalışma olarak duruyor.

Bu kitabın da bir bakıma kolonyal bir öyküsü var. 1977 yılında, bu çalışmayı karşılaştırmalı edebiyat doktora tezi olarak tamamlayıp sunduğumda, tez danışmanlarımdan biri (Harry Levin) kabul etmiş, diğeri (Jean Bruneau) “senin konun yok” diyerek, reddetmişti. Aslında dediği “senin konun yok” değildi. Bu konuyu kabul etmiyorum, diyordu. Bu da şu demeye geliyordu: Ya konuyu onun kabul edeceği gibi estetik ve hümanist oryantalizm kategorileriyle inceleyecektim, ya da kendime başka bir konu bulacaktım. Böyle durumlarda tatmin olmayan danışmanı ikna etmek zorunluluğu olduğu için, kara kara düşünerek yolda yürürken, *Diacritics* dergisinin yeni sayısının (Ocak, 1977) çıktığını görmüş, biraz da önümde duran heyula gibi sorundan kaçış isteğiyle, dergiyi alıp bir kafeye çökmüştüm. Bu sayının

tümü Edward Said'in o sırada yeni çıkmış ve özellikle de ABD'de çok beğenilmiş *Beginnings* adlı kitabının değerlendirilmesine ayrılmıştı. Derginin sonunda Said'le bir söyleşi vardı ve söyleşiyi yapan kişi Said'e *Beginnings*'den sonraki çalışmasının ne olacağını soruyordu. Said yeni çalışmasının başlığının *Oryantalizm* olacağını söylüyor ve konusunu da bir paragrafla belirtiyordu. Bu konu benim konumla aynıydı.

Dergiyi kaptığım gibi koşarak bölüme döndüm. Ve danışmanlarım Jean Bruneau'yla Harry Levin'e "eğer Said böyle bir konu vardır diyorsa, vardır," dedim. Harry Levin kıkır kıkır gülüyordu. Jean Bruneau da rahatlamışa benziyordu. Konu, Amerika'nın o sırada en saygın eleştirmenlerinden birisi tarafından tescil edildiğine göre, tezim kabul edilebilirdi. Ve bir saat önce danışmanlarımdan birinin yeniden yazmamı önerdiği tezim, bir saat sonra kabul edilmişti.

Bu kitabın yazıldığı yıllarda (1974-77) akademya'da yaygınlıkla kabul edilen görüş "Doğu Rönesansı" teziydi. Başlıca otorite de Raymond Schwab'dı. Schwab estetik bir Doğu Rönesansı olduğuna inanıyor ve Goethe'nin *West-östlicher Divan*'ında ifade bulmuş bu Rönesans'ın bütün on dokuzuncu yüzyıl Avrupa edebiyatını etkilediğini düşünüyordu. Bakış açısı elbette Doğu'yu küçümseyen bir bakış açısı değildi ve elbette Doğu'nun "beyaz adamın sırtındaki yük" olduğuna ilişkin kolonyalist ve ırkçı önyargılardan uzaktı; hatta teslim etmem gerekir ki, bu Doğu Rönesansı fikrini antikolonyalist bir tavır sergilemek amacıyla geliştiriyordu. Ama Doğu Rönesansı tezi, ben ve benim gibi o sırada ABD'de bulunan birçok Ortadoğulu ya da Avrupalı ve sol eğilimli öğrenciyi bir türlü ikna etmiyordu.

Kuşkusuz antikolonyalist tavır o yıllarda da yeni bir şey değildi. Kolonyalizm eleştirisinin Avrupa kolonyalizmi kadar eski olduğunu 1960 ve sonrasında yapılan çalışmalar

sergilemişti.¹ Kaldı ki, yirminci yüzyılın başlarında Lenin ve Kautsky emperyalizmi kapitalizmin gelişimiyle ilişkilendiren *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*'de (1947) Batılı ülkelerde ekonomik büyümenin ancak ve ancak kolonilerdeki ucuz emek ve insan kaynaklarının sömürüsüyle sürdürülebileceğini söylemişlerdi. Çünkü sanayileşmiş Batı'da sermaye fazlalığı artık emeğin daha pahalı ve az olduğu yurtiçinde kârlılık açısından cazibesini yitirmek yolundaydı. Ben de kitabımda Lamartine'in kolonyalist görüşlerini bu mercekle altında incelemiştim. Ama iki kitap vardı ki, bizim kuşak için en etkileyici antikolonyalist sözü söylüyordu: Memmi, *The Colonizer and the Colonized* (1951) ve Fanon, *The Wretched of the Earth* (1963). İkisinin de önsözü Jean Paul Sartre tarafından yazılmıştı. Ve bu etkileyici önsözleri okuduktan sonra kolonyalizm konusunda, hele Üçüncü Dünya'dan gelen biri için uzak ve soğuk bir akademik tavır almak imkânsızdı. "Bu insandan söz etmekten hiç bıkip usanmayan, bu insanı düşünmekten başka bir meselesi olmadığını ilan etmekten vazgeçmeyen Avrupa'nın her bir başarısının insanlığın çektiği ne acılar bahasına gerçekleştiğini artık biliyoruz," diyordu Fanon.² Ve Sartre ekliyordu: Avrupa'nın uygarlık havariliği "bir yalanlar ideolojisinden başka bir şey değildi; yağmalama için mükemmel bir meşruiyet kaynağıydı. Ağzından bal akan sözleri, duyarlılık iddiaları hep saldırganlığımızı gizlemek çabalarıydı.³ İşte Doğu Rönesansı tezine bu bakış açısını da hesaba katarak

---

1 Marcel Merle, *L'Anticolonialisme européen, e Las Casas a Marx* (Paris, 1969); Peter Hulme, *Colonial Encounters. Europe and the Native Caribbean, 1492-1797* (Londra, 1986); Tzvetan Todorov, *Nous et les autres: La reflexion française sur la diversite humaine* (Paris, 1989), listelendiği yer: Young, *White Mythologies*, s. 119.

2 Fanon, *The Wretched of the Earth*, s. 251.

3 A.e., s. 21.

yaklaşan bizler için (bizler derken Amerikalı doktora öğrencilerini değil, sol eğilimli Ortadoğulu ve Avrupalı öğrencileri kastediyorum) estetik oryantalizm söylemini sorgulamamak mümkün değildi. Nitekim, eğer ABD üniversitelerinde 1965-75 yılları arasında Doğu-Batı ilişkileri konusunda yapılmış tez çalışmaları gözden geçirilirse, bunların çok önemli bir kısmının sömürgeciliğin çelişkili ideoloji ve pratiğini sanat, siyaset, ekonomi ve edebiyat alanlarında sergilemek amacı güttüğü görülecektir. Edward Said'in çığır açıcı kitabı *Oryantalizm* (1979) işte böyle bir entelektüel iklimde yazılmıştı. Konuyla ilgilenen herkesin artık çok iyi bildiği gibi Said kitabında bilim ya da araştırma konularının hiç de öyle sanıldığı kadar nesnel olmadığını, tersine her konunun istenildiği biçimde “nesne”leştirilebileceğini, oryantalizmin de böyle nesneleştirilmiş ve nesneleştirildikçe de nesnellikten uzaklaştırılmış bir alan olduğunu ileri sürüyordu.

Said'e göre Batı Doğu'yu bir bilgi nesnesi olarak incelemekten çok üretmişti. Bu üretimin dolaşıma sokulduğu şarkiyatçılık alanı, Doğu hakkında uydurulan söylemler, bu söylemlerin içerdiği klişeler, bu söylemlerin edebiyattan tarihe, siyaset teorisinden askeri uygulamalara kadar genişleyerek Batı emperyalist düşüncesinin kılıfını ve meşruiyetini oluşturuyordu. (Şarkiyatçılar, çok ama çok alındılar ve şiddetle itiraz ettiler.) Ve eğer şarkiyatçılık kadar eski ve saygın bir bilim alanı güç söylemlerini bu denli beslemişse, diğer alanların da (antropoloji, sosyoloji, siyaset, hukuk ve edebiyat eleştirisi) aynı güç söylemleri içinde kısırılmış olmaları ihtimali çok yüksekti. İşte bu alanların Said'in dikkat çektiği ideolojik ve epistemolojik önyargılardan arındırılarak yeniden taranması sömürgecilik sonrası düşünce ve araştırmaların başlangıcını oluşturdu. Her ne kadar bu araştırmalar genişledikçe, Edward Said de onların eleştirel okla-